

**XO‘JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA UZOQ MUDDATLI
AKTIVLARNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA
TAKOMILLASHTIRISH**

Eshonqulob Azamat Abdiraximovich

TDIU “Buxgalteriya hisobi” kafedrası katta o‘qituvchi, i.f.f.d.

Abdimurodov Baxrom Ochilovich

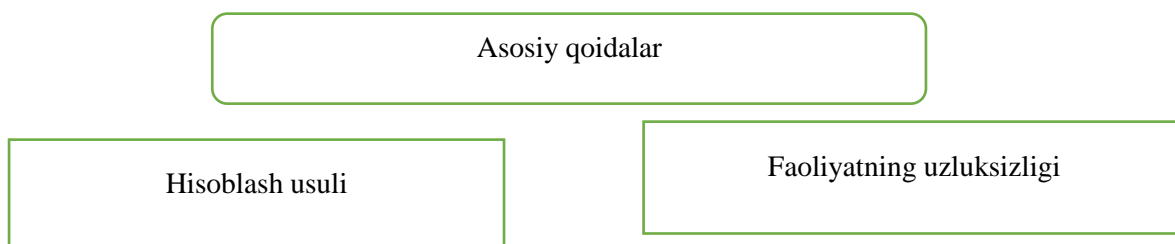
mustaqil izlanuvchi

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatimizdagi mulkiy munosabatlarning yangi tamoyillar asosida o‘zgarishi buxgalteriya hisobi qoidalarini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqardi. Yangi tamoyillar hozirgi iqtisodiyotimiz modeliga asoslangan bo‘lishi, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalangan hamda xalqaro buxgalteriya hisobi andozalariga javob berishi lozim. 13.04.2016 yildagi O‘RQ-404-son Qonun bilan “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida” Qonunga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritildi, uning yangi tahriri tasqdilandi. Ushbu qabul qilingan qonunning 10-moddasiga muvofiq “Buxgalteriya hisobi sub’ektlariga moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarini (MHXS) qo‘llash huquqi taqdim etildi”.

Buxgalteriya hisobini xalqaro printsiplar va standartlarga muvofiq me‘yoriy-huquqiy xujjatlarini yangi normalar asosida tartibga solishni takomillashtirish borasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risidagi” qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga muvofiq 2021 yil 1 yanvardan boshlab, aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, soliq to‘lovchilar toifasiga kiruvchi korxonalar o‘z hisobotlarini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ga muvofiq taqdim etishi belgilangan. 1-son MHXS da “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari -bu moliyaviy hisobotning xalqaro sandartlari qumitasi tomonidan qabul qilingan standartlar va interpretatsiyalardir” deb

ta'rif berilgan. Shuni ta'kidlash lozimki, xalqaro andozalarga kiritilgan tamoyillarning sezilarli qismi bizning mamlakatimiz tomonidan qabul qilingan kontseptual tizimga mos keladi.

Xalqaro buxgalteriya hisobi andozalarida quyidagi asosiy qoidalar belgilab qo'yilgan:

O'zbekiston Respublikasi milliy buxgalteriya hisobi andozalarida buxgalteriya hisobining to'rtta asosiy tamoyillari shakllantirilgan. Buxgalteriya hisobining ko'plab tamoyillaridan uzoq muddatli aktivlarni hisobga oladigan, shuningdek, hisobni yuritishning usullari va uslubiyatini shakllantiradigan tamoyillarini ajratib olish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Uzoq muddatli aktivlarni hisobga olish tamoyillari keltirilgan. Bizning fikrimizcha, yuqorida bayon qilingan fikrlar uzoq muddatli aktivlar tarkibini moliyaviy hisobotning xalqaro andozalari talablariga ko'ra, uyg'unlashtirishga ko'maklashadi. Uzoq muddatli aktivlar korxonada faoliyatida ishtirok etadigan muhim iqtisodiy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Yangi iqtisodiy munosabatlar sharoitida mazkur iqtisodiy kategoriya yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Shuning uchun uning toifalarini aniqlovchi asosiy tavsiflarni har tomonlama ko'rib chiqish zarur. Shuni ta'kidlash lozimki, mazkur tadqiqotlar uzoq muddatli aktivlarning ayrim nazariy masalalarini aniq bir xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatiga tadbiq etishga qaratilgan.

O'z faoliyatini tugatayotgan korxonada uzoq muddatli aktivlarni baholashda realizatsion qiymat usuli qo'llanishi foydali. Bunda quyidagi holatlar vujudga keli mumkin:

1.	Yuridik shaxs aktivlarining realizatsion qiymati kreditorlarning qarzini qoplash uchun yetarli.
2.	Yuridik shaxs aktivlarining realizatsion qiymati kreditorlar talabini qondira olmaydi va ular o'zlariga tegishi mumkin bo'lgan ulushining bir qismini oladi.
3.	Yuridik shaxs aktivlari realizatsion qiymati qarzlardan ancha ko'p va u qarzlarni to'laligicha yopish uchun yetarli.

Shunday qilib, korxonada faoliyatining uzluksizligi tamoyilini uzoq muddatli aktivlar buxgalteriya hisobiga tatbiq etib, quyidagicha ifodalash mumkin: faoliyat olib borayotgan korxonaning uzoq muddatli aktivlari balans qiymati (dastlabki, joriy tiklanuvchi, joriy bozor, qoldiq baholari)da baholanadi. Korxonada faoliyati to'xtatilib oraliq tugatish balansi tuzilayotganda, uzoq muddatli aktivlarni baholash realizatsion qiymat bo'yicha amalga oshiriladi. Moliyaviy hisobotlarni tuzish tartibining kontseptual asosiga ko'ra, hisoblash tamoyili korxonada xo'jalik faoliyatining ma'lum bir davrini tavsiflaydi, ya'ni sodir etilgan xo'jalik operatsiyalari pul mablag'larining to'langan yoki olingan paytiga emas balki aynan o'sha tavsiflangan davriga taalluqli, deb tan olinadi. Shunday qilib, hisoblash tamoyili- bu buxgalteriya hisobida bo'lib o'tgan xo'jalik operatsiyalarini mazkur hisobot davrida tan olish lozim ekanligini e'tirof etish, demakdir. Shuning uchun korxonada faoliyati tugatilayotganda, aktivlarni sotish bahosi ularni sotishdan olinadigan daromadlarni hisoblash imkonini beradi.

Moliyaviy hisobning xalqaro andozalarida mazkur tamoyil kengroq talqin etiladi. Mazkur tamoyilning 4 ta tarkibiy qismlarini ajratish mumkin:	
1.	Operatsiya va hodisalar pul va uning ekvivalentlarining kelib tushishiga qarab emas, balki ular haqiqatda amalga oshishiga qarab tan olinadi;
2.	Operatsiya va hodisalar qaysi davrda amalga oshirilganligiga qarab o'sha davrning moliyaviy hisobotlarida ko'rsatiladi va hisob registrlarida qayd qilinadi;
3.	Xarajatlar moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda bevosita ko'rilgan zararlar va ishlab topilgan aniq daromadlar solishtirilganda tan olinadi;

4.

Taqqoslash kontseptsiyasining qo'llanishi buxgalteriya balansida aktiv va majburiyatlarni belgilamaydigan moddalar bo'lishiga yo'l qo'ymaydi.

Bizning fikrimizcha, hisoblash tamoyilini 3 ta asosiy tarkibiy qismga bo'lish mumkin: xarajatlarni aniqlash tamoyili, daromadlarning xarajatlarga mos kelishi tamoyili, qayd qilish tamoyili. Xarajatlarni aniqlash tamoyilining ma'nosi shundan iboratki, xarid qilingan aktivlarga to'langan pul va uning ekvivalentlari o'z holicha xarajat hisoblanmaydi, balki o'sha mablag'larni to'lash majburiyatlarining vujudga kelishi xarajat bo'lib hisoblanadi. Daromadlarni qayd qilish tamoyili ular qaysi hisobot davrida ro'y bergan bo'lsa, ular uchun pul mablag'larini haqiqatda kelib tushgan vaqtdan qat'iy nazar, ularni o'sha hisobot davrida tan olinishini bildiradi.

Uzoq muddatli aktivlarning bir qism obyektlarida ikki xil ehtiyotkorlik kontseptsiyalari mavjud:

➤ dinamik buxgalteriya hisobi nuqtai nazaridan ehtiyotkorlik tamoyili, bunda uzoq muddatli moddiy aktivlarning faqat sotish yoki boshqa sabablar bilan tashlab chiqib ketish holatidagi real qiymatini aniqlash ko'zda tutiladi;

➤ statik buxgalteriya hisobi nuqtai nazaridan ehtiyotkorlik kontseptsiyasi-bu hali sotilmagan uzoq muddatli aktivlarning potentsial zararini e'tiborga olishni ko'zda tutadi;

Statik kontseptsiya amaldagi buxgalteriya hisobotlarida to'liq qo'llanilmaydi. Lekin ehtiyotkorlik tamoyili uni amalda qo'llash imkonini beradi.

Uzoq muddatli aktivlarni sotib olish paytida korxonaning bir martalik katta xarajatlari vujudga keladi. Ushbu xarajatlar pul mablag'larini to'lash, debitorlik qarzlarning vujudga kelishi, boshqa aktivlarga almashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Ko'rsatilgan xarajatlar korxonaning uzoq muddatli aktivlari qiymatini oshirishi hamda joriy yoki kelajak davr xarajatlariga tegishli bo'lishi mumkin. Shuning uchun yuqoridagi xarajatlarni joriy, kelgusi davr va kapitallashgan xarajatlarga ajratish juda muhim. Shunday qilib, uzoq muddatli aktivlarni sotib olganda, sotib olish

bo'yicha xarajatlarning katta qismi kapitallashtiriladi, biroq xarajatlarning bir qismi joriy davr xarajatlariga kiritilishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" Qonun yangi tahriri (13.04.2016 yildagi O'RQ-404 son).

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risidagi" qarori.

3.Tashnazarov S.N. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va ularga o'tish zaruriyati // "Iqtisod va moliya" ilmiy-jurnal. № 7, 2016 yil.

4.Международные стандарты финансовой отчетности: Издание на русском языке.-М: "АСКЕРИ-АССА", 2016.

5.D.E.Norbekov, A.N.To'raev, Sh.Sh.Raxmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, 2019. -332 b..